

Miten alle 3-vuotiaiden lasten korkeatasoinen varhaiskasvatus varmistetaan?

Viime vuosikymmenten aikana varhaiskasvatusta on kehitetty merkittävästi, mikä on vahvistanut sen asemaa osana lapsen kasvun ja oppimisen polkua. Muun muassa lapsen oikeutta tukeen on vahvistettu, ja parhaillaan on käynnissä kaksivuotisen esiopetuksen kokeilu.

Kansallisessa kehittämisessä pienimmät lapset ovat kuitenkin jääneet vähemmälle huomiolle. On tärkeää, että eri ikäryhmien varhaiskasvatusta ja esiopetusta kehitetään tasapainoisesti. Myös alle 3-vuotiaiden lasten oikeutta korkeatasoiseen varhaiskasvatukseen tulee painottaa, sillä hyvinvoinnin, kehityksen ja oppimisen perusta luodaan jo varhaislapsuudessa. Edellytykset pysyviin ihmissuhteisiin, pedagogisesti laadukkaaseen ympäristöön ja toiminnan täysipainoiseen sisältöön on varmistettava varhaiskasvatuksen alusta lähtien. Varhaiskasvatuksen kokonaisvaltaisen kehittämisen tueksi tarvitaan kestäviä poliittisia päätöksiä.

Viime vuosina alle 3-vuotiaiden lasten osallistuminen varhaiskasvatukseen on lisääntynyt. Vuonna 2022 yksivuotiaista lapsista 42,3 prosenttia ja kaksivuotiaista lapsista 73,9 prosenttia osallistui varhaiskasvatukseen (Tilastokeskus 2022). Pienimpien lasten osallistumisasteen nousuun ovat mahdollisesti vaikuttaneet vanhempien aikaistunut siirtyminen työelämään sekä varhaiskasvatuksen asiakasmaksuihin tehdyt tulorajojen nostot.

Kasvatus- ja koulutuspoliittisen tehtävän ohella varhaiskasvatuksella on edelleen myös merkittävä työvoima- ja perhepoliittinen tehtävä. Varhaiskasvatuspalveluiden käyttöön vaikuttavat niin erilaiset perhevapaat kuin työelämän käytännöt. Jotta vanhemmat voivat parhaalla mahdollisella tavalla sovittaa yhteen sekä perheen että työn ja huomioida samalla lapsen osallistumisen varhaiskasvatukseen, tulee varhaiskasvatuspolitiikkaa, perhevapaajärjestelmää ja työelämän joustoja käsitellä kokonaisuutena.

Suosituksukset

1. Alle 3-vuotiaan lapsen varhaiskasvatuksesta huolehtii kelpoisuusehdot täyttävä ja pysyvä henkilökunta.
2. Alle 3-vuotiaan lapsen varhaiskasvatuksessa korostuu ihmissuhteiden ja vertaisryhmän pysyvyys sekä lapsen oikeus tukeen.
3. Alle 3-vuotiaan lapsen kehitystä ja oppimista tukeva varhaiskasvatus toteutuu yhteistyössä.
4. Alle 3-vuotiaan lapsen varhaiskasvatus on osa perheiden hyvinvointia tukevaa politiikkaa.

HUOM!

Varhaiskasvatuslain 4 §:n mukaan varhaiskasvatusta suunniteltaessa, järjestettäessä tai tuotettaessa ja siitä päätettäessä on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu. Lapsen etu saa sisältönsä lapsen oikeuksien kokonaisuudesta. Varhaiskasvatuksessa lapsen edun mukainen ratkaisu toteuttaa lapsen oikeuksia ja varhaiskasvatukselle asetettuja tavoitteita.

Suositus 1.

Alle 3-vuotiaan lapsen varhaiskasvatuksesta huolehtii kelpoisuusehdot täyttävä ja pysyvä henkilökunta

Varhaiskasvatusturvalaki (540/2018) määrittelee varhaiskasvatuksen tavoitteet ja sen laadukkaan toteutuksen edellytykset. Tiedetään, että kelpoinen henkilöstö ja sen saatavuudesta huolehtiminen on edellytys sille, että varhaiskasvatuksen tavoitteet saadaan vakiintuneeksi osaksi arkea (Kuusiholma-Linnamäki ym. 2023). Koulutettu ja sitoutunut henkilökunta on myös jokaisen alle 3-vuotiaan varhaiskasvatukseen osallistuvan lapsen oikeus.

Lainsäädäntö määrittää varhaiskasvatushenkilöstön kelpoisuudet ja henkilöstörakenteen. Tällä hetkellä kelpoisesta henkilökunnasta, ja erityisesti varhaiskasvatuksen opettajista, on pulaa. Jotta henkilöstörakennetta koskevat vaatimukset voidaan saavuttaa, tulee koulutetun henkilöstön saatavuudesta ja tukemisesta huolehtia. Varhaiskasvatuksen koulutusten systemaattinen kehittäminen sekä niille asetettujen tavoitteiden toteuttaminen edellyttävät riittävää rahoitusta. Tähän mennessä muun muassa opettajakoulutuksen määrällinen kasvu on toteutunut pääosin määräaikaisilla rahoituksilla. (Karila ym. 2024). Pysyvämmät ratkaisut esimerkiksi opetusharjoitteluja rahoittamalla ovat välttämättömiä.

Alan pitovoimaa voidaan parantaa pitämällä huoli henkilöstön hyvinvoinnista sekä varmistamalla päiväkodin johtamisen edellytykset. Monin paikoin haasteena on se, että päiväkodin johtajilla on vastuullaan suuria palvelukokonaisuuksia. Tilanteessa, jossa henkilöstö on kovilla, korostuu henkilöstöjohtamisen merkitys. Lisäksi tarvitaan toimia, joilla turvataan johtajien mahdollisuudet pedagogiseen johtamiseen sekä riittävä tuki johtajille itselleen. (Kuusiholma-Linnamäki ym. 2023)

TOIMENPIDESUOSITUKSET KANSALLISELLE TASOLLE:

- Kelpoisen henkilökunnan saatavuus myös alle 3-vuotiaiden lasten varhaiskasvatuksessa tulee varmistaa ennakoivalla koulutuspolitiikalla. Jotta koulutettu ja kelpoinen henkilöstö sekä pedagogi- nen asiantuntemus varmistetaan, tulee koulutusten toteuttamiseen varmistaa riittävät ja pitkälle ennakoitavat resurssit. Tätä voidaan tukea esimerkiksi kompensoimalla varhaiskasvatuksen opettajien harjoittelujen kustannuksia luokanopettajakoulutuksen opetusharjoittelun tapaan.

- Aikuiskoulutustuen tilalle tulee kehittää vaihtoehtoisia malleja, jotta kouluttautuminen aikuisiällä on mahdollista. Lisäksi ammatillisen lisäpätevyyden hankkimiseen tulee luoda kannustimia.

- Muualla kuin Suomessa suoritettujen tutkintojen täydentäminen tulee kompensoida koulutuksen järjestäjille.

- Yhtenäistetään varhaiskasvatuksen sekä esi- ja perusopetuksen johtajuuskoulutus ja toteutetaan se tutkimusperustaisena yliopistotason koulutuksena Opetus- ja kulttuuriministeriön Varhaiskasvatuksen sekä esi- ja perusopetuksen johtajuushankkeen suosituksen mukaisesti (Heikonen ym. 2023).

TOIMENPIDESUOSITUKSET KUNTIIN:

- Varhaiskasvatuksen johtamiskokonaisuuksien tulee olla hallittavia ja mahdollistaa laadukas johtamistyö. Tarvittaessa vahvistetaan apulaisjohtajuuden rakenteita. Tärkeää on, että johtamisrakenne mahdollistaa edellytykset pedagogiseen johtamiseen, pysyvyyttä ja työhyvinvointia edistävään henkilöstöjohtamiseen sekä alan uudistusten toimeenpanoon ja juurruttamiseen.

- Varhaiskasvatuksen henkilöstöä kuullaan ja heidän näkemyksensä otetaan huomioon, kun kehitetään palveluja ja työskentelyolosuhteita.

- Selkeytetään varhaiskasvatuksen ammattiryhmien tehtävänkuvia erilaisilta koulutustaustoilta nousevaan ydinosaamiseen perustuen.

- Tuetaan henkilöstön yhdenvertaista osallistumista täydennyskoulutukseen. Kiinnitetään huomiota myös alle 3-vuotiaiden lasten varhaiskasvatuksen kehittämiseen ja sitä tukevan ammattitaidon vahvistamiseen ja ylläpitämiseen.

Suositus 2.

Alle 3-vuotiaan lapsen varhaiskasvatuksessa korostuu ihmissuhteiden ja vertaisryhmän pysyvyys sekä lapsen oikeus tukeen.

Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä tärkeämpiä ovat uuden oppimiseen ja tutkimiseen viritävät pysyvät sekä turvalliset ihmissuhteet, niin aikuisten ja lasten välillä kuin vertaisryhmässä. Henkilökunnan jatkuvasti vaihtuessa alle 3-vuotiaat lapset ovat erityisen haavoittuvassa asemassa,

ja muutokset aiheuttavat ryhmään helposti levottomuutta ja turvattomuutta.

Jokaisella lapsella on oikeus kuulua ryhmään, ja on tärkeää, että tilaratkaisussa huomioidaan eri-ikäisten lasten tarpeet. Tiiviin vertaisryhmän syntymistä tukee se, että jokaisella lapsiryhmällä on oma ryhmätila. Päiväkotien tilojen käytön tehostaminen on johtanut paikoitellen siihen, että esimerkiksi kaksi ryhmää joutuu vuorottelemaan yhteisissä kotitiloissa. Porrastus vaikeuttaa pitkäkestoisen toiminnan, esimerkiksi leikin, toteutumista ja lisää turhaa kiireen tuntua varhaiskasvatuspäivässä. Myös yhteisten tilojen tiukasti aikataulutettu käyttö voi hankaloittaa alle 3-vuotiaiden lasten pedagogisen toiminnan järjestämistä. (Pursi 2023).

Varhaiskasvatuslain (540/2018) mukaan jokaisella lapsella on oikeus kehityksen sekä oppimisen tukeen ja lapsella tulee olla mahdollisuus saada ne tukitoimet, joita hän oppimisen, kehityksen, kasvun, hyvinvoinnin ja osallisuuden toteutumiseksi tarvitsee. Ennalta ehkäisevien ja reaaliaikaisten tukitoimien merkitys korostuu varhaisina vuosina, jolloin lapsen kokonaisvaltainen kehitys on nopeampaa ja muuntuvaa. Varhaisessa vaiheessa saatu tuki on lapsen kannalta vaikuttavaa ja käytettävissä olevia resursseja ajatellen tehokkainta.

Tällä hetkellä tuen järjestelmää ja muotoja sovelletaan kuitenkin vain joiltain osin tai ei ollenkaan alle 3-vuotiaiden lasten kohdalla (Pursi 2023). Myös varhaiskasvatuksen erityisopettajien resurssit painottuvat vanhempiin, kouluikää lähes-tyvien lasten tukemiseen.

TOIMENPIDESUOSITUKSET KUNTIIN:

- Alle 3-vuotiaiden lasten ryhmiä muodostettaessa tulee painottaa vertaisryhmän ja henkilökunnan pysyvyyttä. Ryhmän pysyvyys on tärkeä huomioida koko toimintavuoden ajan, vaikka osa lapsista täyttääkin sen aikana kolme vuotta. Toistuvat lasten siirtymiset muuttavat lapsiryhmän kokoonpanoa ja voivat vaikeuttaa vertaisryhmän muodostumista.
- Ryhmärakenteita koskevien päätöksiin tulee perustua pedagogisiin ja lapsen hyvinvointia tukeviin perusteluihin, ei ensisijaisesti taloudelliseen tehokkuuteen.
- Pienten, alle 3-vuotiaiden lasten oikeus tukeen tulee turvata. Lapsen tuentarpeisiin tulee vastata oikea-aikaisesti ja riittävän varhain. Tarjolla tulee olla riittävästi erilaisia tuen muotoja, tarvittaessa myös rakenteellisia.
- Varhaiskasvatuksen erityisopettajien tukea tulee kohdentaa tarpeen mukaisesti alle 3-vuotiaiden lasten tueksi.

Suositus 3.

Alle 3-vuotiaan lapsen kehitystä ja oppimista tukeva varhaiskasvatus toteutuu yhteistyössä

Varhaiskasvatuksen keskeisiä tavoitteita on edistää jokaisen lapsen iän ja kehityksen mukaista kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia yhdessä lapsen vanhemman tai muun huoltajan kanssa (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, §3). Yksi laadukkaan varhaiskasvatuksen tunnusmerkeistä on sujuva yhteistyö kotien kanssa. Tiivis ja toimiva yhteistyösuhde on erityisen tärkeä lapsen varhaisvuosina, jolloin lapsen kehitys ja oppiminen on nopeaa.

Varhaiskasvatuslaissa (540/2018, §3) todetaan myös, että varhaiskasvatuksen tulee tunnustaa lapsen yksilöllisen tuen tarve ja järjestää hänelle tarkoituksenmukaista tukea varhaiskasvatuksessa tarpeen ilmettyä ja tarvittaessa monialaisessa yhteistyössä. Keskeisiä yhteistyötahoja ovat hyvinvointialueiden lasten ja perheiden palvelut, kuten lastenneuvolat ja muut perhekeskusten palvelut, lapsiperheiden sosiaalityö sekä lastensuojelu.

Hyvinvointialueuudistuksen myötä monet käytännöt ja yhteisen työn tavat ovat muuttuneet. On tärkeä varmistaa, että kunnissa on sovitut yhteistyörakenteet ja käytännöt lapsiperheiden kanssa työskentelevien ammattilaisten kesken. Varhaiskasvatuksen johtajien on varmistettava, että henkilöstöllä on osaamista varhaiseen tunnistamiseen ja tietoa palveluohjauksesta. Myös varhaiskasvatuksen moniammatillinen työyhteisö on voimavara, jota tulee hyödyntää nykyistä enemmän. Erityisesti varhaiskasvatuksen sosionomien ammatillista osaamista on tärkeä hyödyntää monialaisessa yhteistyössä.

TOIMENPIDESUOSITUKSET KANSALLISELLE TASOLLE:

- Vahvistetaan hyvinvointialueiden ja kuntien monialaista yhteistyötä tiivistämällä kansallisten toimijoiden, kuten Opetushallituksen, Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen, sosiaali- ja terveystieteiden sekä opetus- ja kulttuuriministeriön, välistä yhteistyötä.
- Luodaan kansallinen rakenne neuvolan ja varhaiskasvatuksen väliseen tiedonsiirtoon Lastenneuvolan ja varhaiskasvatuksen yhteistyö ja palveluohjaus-hankkeen suositusten mukaisesti (Alasuutari ym. 2022).

TOIMENPIDESUOSITUKSET KUNTIIN:

- Vanhempien kanssa tehtävän yhteistyön johtamiseen tulee varata riittävät resurssit, aikaa ja osaamista. Vanhempia osallistavan ja kohtaavan työotteen muodostumisessa johtajan tuki sekä henkilöstön osaamisen kehittäminen on keskeistä.
- Luodaan kuntaan selkeä ja yhtenäinen käytäntö varhaiskasvatuksen ja neuvolan väliseen, lasta koskevaan tiedonsiirtoon liittyen laajoihin terveystarkastuksiin. Varhaiskasvatuksen ja neuvolan välisen yhteistyön edistämisen pohjana tulee hyödyntää Lastenneuvolan ja varhaiskasvatuksen yhteistyö ja palveluohjaus -hankkeen suosituksia (Alasuutari ym. 2022)
- Varmistetaan, että monialaisen yhteistyön rakenteista, käytännöistä ja toimintatavoista on sovittu selkeästi. Niiden tulee olla kaikkien varhaiskasvatustyöntekijöiden tiedossa.
- Päiväkodin johtajien tulee varmistaa, että henkilöstö saa riittävän perehdytyksen lastensuojelun ja muun monialaisen yhteistyön prosesseihin. Johtajan tulee tukea henkilöstöään haastavissa tilanteissa.

Suositus 4.**Alle 3-vuotiaan lapsen varhaiskasvatus on osa perheen hyvinvointia tukevaa politiikkaa**

Toimivalla perhepolitiikalla luodaan pienten lasten vanhemmille monenlaisia mahdollisuuksia yhdistää perhe-elämä ja työ. Vuonna 2022 tuli voimaan perhevapaauudistus, jossa lisättiin muun muassa ei-synnyttäneelle vanhemmalle kiintiöidyn vapaasuuden pituutta. Myös vanhempainvapaan joustavuutta lisättiin niin, että molemmat vanhemmat voivat pitää oman vapaansa lapsen 2-vuotispäivään mennessä, ja lapsi voi pitää varhaiskasvatuksesta taukoa vanhemman perhevapaan aikana menettämättä varhaiskasvatuspaikkaansa. Perheen ja työelämän yhteensovittamisen näkökulmasta muutosta voi pitää hyvänä, mutta samaan aikaan vapaan pätkiminen tai erilaiset osa-aikaiset ratkaisut voivat haastaa lapsen varhaiskasvatuksen järjestämistä.

Vanhempainvapaan jälkeen lapsella on subjektiivinen oikeus varhaiskasvatukseen, mutta perhe voi myös hoitaa alle 3-vuotiaista lastaan kotona kotihoidon tuen turvin. Tämä antaa vanhemmille mahdollisuuden valita, minkä ikäisenä lapsi aloittaa varhaiskasvatuksessa. Kotihoidon tuen taso on melko matala, joten monet kunnat maksavat kotihoidon tuen kuntalisää. Kunnat asettavat myös

erilaisia ehtoja kuntalisän saamiselle. Osa ehtoja asettaneista kunnista osa edellyttää, että perheen kaikki alle kouluikäiset lapset hoidetaan kotona (pl. esiopetus ja avoin varhaiskasvatus). Tällöin rajoitetaan vanhempien sisarusten mahdollisuutta osallistua varhaiskasvatukseen, mikä on ristiriidassa varhaiskasvatukseen osallistumiselle asetettujen tavoitteiden kanssa (Kuusiholma-Linnamäki & Siippainen 2021).

Pienten lasten vanhempien, erityisesti äitien, aikaisempi siirtyminen työelämään on lisännyt alle 3-vuotiaiden lasten varhaiskasvatuksen tarvetta. On tärkeää kehittää työelämän käytäntöjä niin, että ne tukevat lapsi- ja perhemyönteisiä ratkaisuja ja ottavat huomioon erilaiset perherakenteet. Työelämän joustoilla on vaikutuksia varhaiskasvatuksen järjestämiseen, varhaiskasvatuspäivän pituuteen, toiminnan sisällön suunnitteluun ja organisointiin sekä ennen kaikkea lasten ja lapsiryhmän arkeen.

TOIMENPIDESUOSITUKSET KANSALLISELLE TASOLLE:

- Varhaiskasvatus, perhevapaat, kotihoidon tuki ja työelämän joustot muodostavat kokonaisuuden, joita koskevia päätöksiä tulee tarkastella yhdessä. Silloin voidaan taata lapsen oikeus hyvinvoivaan perheeseen, hyvään hoitoon ja varhaiskasvatukseen, edistää vanhempien mahdollisuutta yhdistää perhe- ja työelämä tilanteeseensa sopivalla tavalla sekä lisätä sukupuolten välistä tasa-arvoa. Tämä edellyttää nykyistä tiiviimpää kansallisen tason yhteistyötä eri ministeriöiden ja hallituskausien välillä.
- Perhevapaajärjestelmän tarkastelua tulee jatkaa huomioiden muun muassa sen joustavuus perhe-elämän ja työn yhdistämisen näkökulmasta. Pohdittavaksi tulee ottaa muun muassa se, voisiko ansiosidonnaista osuutta pidentää tai perhevapaasta jättää jaksoja tai yksittäisiä päiviä vanhempien käytettäväksi silloin, kun perhe sitä tarvitsee.
- Vahvistetaan perheystävällisiä käytäntöjä tukemalla työnantajia, jotta ne sitoutuvat toteuttamaan ja kehittämään perheystävällisyyttä.

TOIMENPIDESUOSITUKSET KUNTIIN:

- Mikäli kunta maksaa kotihoidon tuen kuntalisää, ehtona ei tule olla, että perheen kaikki alle kouluikäiset lapset hoidetaan kotona. Vanhempien sisarusten oikeutta osallistua varhaiskasvatukseen ei tule tällä tavoin rajoittaa.

Politiikkasuosituksen on työstänyt Lastensuojelun Keskusliiton alla toimiva [OMEP \(World Organization for Early Childhood Education\) toimikunta](#). OMEP on kansainvälinen varhaiskasvatusjärjestö, joka vaikuttaa lapsen oikeuksien toteutumiseksi sekä edistää lasten oikeutta laadukkaaseen varhaiskasvatukseen. Keskusliiton lisäksi toimikunnassa ovat edustettuina Mannerheimin Lastensuojeluliitto (pj. Milla Kalliomaa), Helsingin kaupunki, Helsingin yliopisto, Kansallinen koulutuksen arviointikeskus, Opetushallitus, Suomen Kuntaliitto, Suomen Vanhempainliitto, Tampereen yliopisto, Terveystieteiden tutkimuskeskus, Varhaiskasvatuksen AMK-verkosto sekä Varhaiskasvatuksen opettajien liitto.

LÄHTEET:

- Alasuutari, M., Lammi-Taskula, J., Riikonen A. & Kannel, L. (2022). Lastenneuvolan ja varhaiskasvatuksen yhteistyö ja palveluohjaus. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:27. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163937/VNTEAS_2022_27.pdf
- Heikonen, L., Ahtiainen, R., Fonsén, E., Heikkinen, K.-M., Lahtero, T. & Kallioniemi A. (2023). Kohti kehittyvää johtajuutta. Varhaiskasvatuksen sekä esi- ja perusopetuksen johtajuushankkeen (VEPO 2035) loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja: 2023:7. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164596/OKM_2023_7.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Karila, K., Rantala, K., Rusi, M., Davidsson, S., Helakari, P., Holsti, E., Keloneva, R., Kytölaakso, K., Malkamäki, L., Valkonen, S., Frisk, T., Mustonen, K., Sarkkinen, T. & Huhtanen, M. (2024). Varhaiskasvatuksen koulutus Suomessa 2023: Arviointi koulutuksen tilasta ja kehittämistarpeista. Julkaisu 7:2024. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. https://www.karvi.fi/sites/default/files/sites/default/files/documents/KARVI_0724.pdf
- Kuusiholma-Linnamäki, J. & Siippainen, A. (2021). Yhteenveto viisivuotiaiden maksuttoman varhaiskasvatuskokeilun arvioinnista vuosina 2018–2021. Tiivistelmät 12:2021. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. https://www.karvi.fi/sites/default/files/sites/default/files/documents/KARVI_T1221a.pdf
- Kuusiholma-Linnamäki, J., Sarkkinen, T., Vlasov, J., Fonsén, E., Heikkinen, S., Hjelt, H., Lahtinen, J., Lohi, N., Mäkelä, M., Siippainen, A. (2023). Päiväkodin johtajan työ: Johtamiskokonaisuudet, varajohtamisen rakenteet ja johtajan työhön kohdistuvat odotukset. Julkaisu 29:2023. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. https://www.karvi.fi/sites/default/files/sites/default/files/documents/Karvi_2923.pdf
- Pursi, Annukka (2023). Alle 3-vuotiaiden lasten varhaiskasvatuksen laatu – tutkimuksen näkökulma. Puheenvuoro Miten rakennamme hyvää varhaiskasvatusta – keskustelutilaisuudessa 19.4.2023. Tilastokeskus 2022. Varhaiskasvatukseen osallistuneiden lasten määrät vuonna 2022. Helsinki: Tilastokeskus. Luettu: 14.5.2024. Saatavilla: <https://stat.fi/julkaisu/cl8l48a1oj27m0dukvmlyq0>
- Varhaiskasvatuslaki 540/2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20180540>
- Vlasov, J., Sarkkinen, T. & Harkoma, S. (2024). Laadukkaan varhaiskasvatuksen toteuttaminen vaatii kestäviä poliittisia päätöksiä. Policy Brief 1:2024. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. https://www.karvi.fi/sites/default/files/sites/default/files/documents/Karvi_Policy-brief_0124.pdf